

Eesti elu-olust

Saksa okupatsiooni all

Teise maailmasõja

ajal

Tiit Noormets

Saksa okupatsiooni periood Eesti ajaloos aastatel 1941–1944 on pälvinud nii ajaloolaste, poliitikute kui ka üldse jätkuvalt kõrgendatud tähelepanu, seda peamiselt kahe teemaga – vastaspoolte sõjakuriteod ja eesti sõdurite võitlused erinevates sõjavägedes. Mõlema teema kohta on ilmunud hulgaliselt mitmesuunalisi propagandakirjutisi, osavõttjate mälestusi lühiartiklitest kuni mahukate memuaarteosteni, ülevaateid ja uurimusi, millele on praegu tõhusat lisa andmas Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutuse viimaste aastate kapitaalne uurimistöö. Ometigi ei ammenda see kogu Eesti ajalugu tollel perioodil.

Ka kõige rängemate kuritegude ja heroilisemate võitluste kõrval tuli inimestel lihtsalt elada, teha tööd ja osta süüa või saapaid. Igapäevane ajalugu leiab mõningal määral kajastamist küll paljudes mälestustes, kuid üldkäsitusi selles ajalooteaduse harus veel pole. Dokumentaalset allikmaterjali vastavate uurimuste teostamiseks aga leidub ja siin tuleb esmajoones nimetada Eesti Riigiarhiivi fondi R-66 “Eesti Omavalitsuse Majandus- ja rahandusdirektoriumi” (1941–1944, kokku 1584 säilikut).

Siin publitseeritud dokument on üks näide nimetatud fondis talletatud hulgalistest andmestikust, mis ei piirdu sugugi ainult majandus- ja rahandusküsimustega, vaid jõub nii või teisiti näiteks ka rahva meeoleolude kajastamiseni. Dokument pealkirjaga “Ülevaade majanduslikkudest raskustest, mis põhjustavad Eesti Generalbezirk’is elanikkonna meeoleu langust” on dateerimata ja allkirjastamata. Sisust lähtudes saab selle dateerida septembriga 1942. See oli aeg, mil Eesti ühiskonna esialgne kõikevarjutav rõõmu- ja kergendustunne nõukogude režiimist vabanemise puhul oli juba asendunud kriitilise pilguga möödunud aja jooksul selgunud Saksa okupatsiooni tegelikkusele, ning seega saab dokumenti käsitleda vähemalt teataval määral üldistavana ja mitte ainult hetkeolukorda kajastavana. Kõige tõenäolisemalt oli see asutusesisesse ettekande mustand, näiteks kasutamiseks direktoriumi juhile vastavate probleemide üle tekkivate vaidluste puhul suhtlemises kindralkomissariaadiga.

Dokument on publitseeritud täiemahuliselt ja tekstiga vastavuses, välja arvatud üksikud ilmselged kirjavead, mis on parandatud ilma selliseid parandusi publikatsiooni tekstis eraldi välja toomata.

Ülevaade majanduslikkudest raskustest, mis põhjustavad Eesti Generalbezirk'is¹ elanikkonna meeolelu langust.

1. PÖLLUMEESTE MURESID

Enamlaste agraarkorralduste puudulik tühistamine

Eesti bolševiseerimise järel teostati n.n. maareform, kus kõik suuremad kui 30 ha talud tükeldati kas osaliselt või täielikult ja bolševikkude seletuse järel taheti muuta väikelunditeks.

Kui enamlaste agraarkorraldused olid läbi viidud, selgus, et tegemist ei ole mitte maareformiga, vaid talude lõhkumisega kui kolhoseerimise eelastmega. Nii lõhuti meie elujõulised kesktalundid tükkideks ja niisugusel viisil, et see edaspidisele üksikmajandusele kõigit halvavalt mõjus.

Teiseks hakati moodustama suuri riigimõisaid-sovhoose, milliseks otstarbeksti võõrandati paljud suurtalud täielikult ühes kõigi varaga ja nende külge ühendati veel naabruses asuvaid talusid.

Kõik need võtted viisid meie endise elujõulise pöllumeeskonna meeolelu kui ka majandusliku olukorra rängalt alla. Oli ette näha meie võrdlemisi majanduslikult ise-seisva pöllumeeskonna täielik ruineerimine ja nende riigi- või kolhoosi moonakaks muutmine. Pöllumeeskonnal, kui Eesti rahva elujõu edasikandjal oli ainsaks lootuseks maa vabastamine saksa sõjaväe poolt, milline lootus ka täitus.

Loomulikult lootsid ka pöllumehed, et bolševistlik maareform tühistatakse kohe täielikult ja taastatakse endine olukord ja maad antakse tagasi omanduseks, sest nagu eelpool mainitud, ei olnud enamlased teostanud maareformi, vaid pöllumajandust lõhkunud ja ruineerinud. Saksa võimude saabudes tühistati küll maareform, kuid omanusõigus maale jäi siiski tagasiandmata. Ka pole veel kõik võõrandatud majapidamised kasutamiseks tagasi antud. Näitena võiks tuua Harjumaal asuva Peningi r/m², mida majandab praegu L.O.² ja millest on veel praegugi tagasi andmata viie naabruses asuva talu maad, mis bolševikud taludelt ära võtsid ja mõisaga liitsid.

Niisugune olukord mõjub kahtlemata halvasti pöllumeeste meeoleolule, kes on pettunud Saksa võimudelt oodatud vajalike korralduste ootuses. Eriti rusuvalt on mõjunud omandiõiguse mittetagasiandmine.

2. PUUDULIKUD TOOTMISALUSED

a) Suur puudus inimtööjöust

Bolševikud viisid meie maalt vägivaldselt minema ca 63.000 inimest. Pääle selle on eestlasi vabatahtlikena rindel, tööteenistuses ja Saksamaal tööl. Ka on Saksamaale väljarändanute hulgas eestlasi ja paljud on omakaitses ja Saksa sõjaväes valveteenistuses. Võib arvestada, et 120.000 eestlast on ära oma endiselt tööpöllult. Kui arvestada, et 2/3 elunes neist maal, siis 80.000 inimest on maal töötajaid vähem kui varematal aegadel. Eestis oli ka omariikluse lõpupäevil juba suur töökäte puudus, milleks toodi Poolast ja Leedust pöllutöölisi kui ka töölisi pölev-

¹ Eesti Generalbezirk – *Generalbezirk Estland*, Eesti kindralkomissariaat.

² R/m – riigimõis.

³ L.O. (*Landwirtschaftsgesellschaft Ostland GmbH*) – Pöllumajandamissettsel Ostland, Saksa majandusorganisatsioon nõukogudeaegsete riiklike ja kollektiiv-majandite ekspluateerimiseks; G.m.b.H. (*Gesellschaft mit begrenzter Haftung*) – piiratud vastutusega ettevõte, okupeeritud Ida-alade majanduslikuks ekspluateerimiseks loodud Saksa aktsiaseltsid.

kivikaevandustesse. Kui aga arvestada eeltoodud tööjõu vähenemisega, siis on praegu maal tööjõu puuduse tõttu võimatu olukord. Teataval määral aitab seda leevenda küll ingerlaste kui sõjapõgenikkude ja ukrainlastest sõjavangide maal tööle rakendamine, kuid see ei kata kaugeltki seda inimhulka, mis maalt ära on. Praegu võetakse aga ka sõjavangid maalt ära. Eriti suur puudus on meil pöllutöölistest Lõuna-Eestis, kus asuvad suuremad talud. Sääl pole pöllutöölisi kusagilt võtta. Paljudes taludes on ainsateks töötajiteks ainult peremees ja perenaine. On majapidamisi, kus meestööjõudu üldse pole. Linnaelanike maatööle rakendamine oli ajutine abi ega lahenda kriisi.

b) Puudulik hobu- ja mootoritööjõoud

Eesti omariikluse ajal töötas meil 1.800 traktorit. Praeguseni on puugaasiküttele üle viidud 700 traktorit, kuna teised mootorpetrooleumi puudusel seisavad. Ka generaatoritega varustatud traktorid ei saa küllal-dase koormatusega töötada määrdede li puudusel, ühtlasi on suur puudus masinaosade, rihmadest, adrateradest j.m. Seega on maa mehaniseerimine väga suure sammu tagasi läinud. Samal ajal on ka bolševike hävitamise tagajärvel meil 30 % hobuste üldarv vähenenud. Praegu on Eestis veel ca 60 % sügiskünde teostamata ja 20 % talivilja ning 60 % suvivilja peksmata. 1100 rehepeksumasinat seisavad tööta mootorpetrooleumi puudusel.

Nii näeme, et töökäte puudusele on lisaks vähenenud ka mehaniseerimise võimalused. Need asjaoled pidurdavad tootmistegevust pöllumajanduses ja masendavad pöllumeeste meeleteolu.

c) Puudub valgustuspetrooleum

Eriti raske olukord on maal valgustuspetrooleumi puuduse pärast. Pimedas ei ole võimalik loomi talitada, mis mõjub halvasti toodangule. Lehmi on hakatud lüpsma 3 korra asemel kaks korda päevas ja päevade lühenedes see võib piirduda ainult 1 korraga.

See viib piimatoodangu kõvasti alla. Pimeduse tõttu ei ole võimalik loomadele anda tarvilikku sünnitusabi. Mitmed vallavalit-sused ja koolid ei saa täie koormatusega töötada valgustuse puudusel.

d) Kunstväetised puuduvad

Omariikluse ajal oli meil uudismaad üles küntud ca 70.000 ha. See uusmaa oli tehitud enamuses madalsoodest, millel tingima-ta tarvilikud kunstväetised. Viimasel aastal jäid nimetatud madalsood kunstväetistest ilma ja kui see järgnevatel aastatel samuti on – jäavat need maad tootmisest välja. Nimetatud maalt saagi ärajäämine on aga suur kahju ja mõjub mõnele talule, kelle elu-joud oleneb ülesharitud uudismaast – väga halvasti. Tähendab; esmajärgulise tähtsus-ega on kunstväetised ülesharitud madalsoodele, kuid väga tähtis ja tarvilik oleks ka juurviljale, kartulile ja taliviljadele kunstväetiste andmine. Tänava on sisse toodud kunstväetisi tühisel määral ja sellestki on läinud lõviosa L.O. majapidamistele. 2500 tonnist kaalisoolast said talud ainult 780 tonni.

e) Puuduvad mitmesugused hädatarvilikud tarbeained

Suur puudus on maal jalatsitest ja na-hast. Pöllumajandusjuhid teatavad, et nad on läbi tallanud ka oma viimase paari saa-paid ja ei saa külma tulekul enam omi üles-andeid täita. Maa jaoks antud jalatsite kontingent on tühine, samuti on suur puudus rihmadest ja hobuseriistade valmistamiseks vajalikkudest materjalidest.

Samuti ei rahulda antavad rauakontin-gendid pöllumajanduse tarvidusi.

Ka on puudus igasugustest nööriderest ja köitest, mida pöllumajandusliku tootmiste-gevuse juures hädasti tarvis on.

Need talupidajad, kelledel ei ole lamba-kasvatust ja linakasvatust, kannatavad teks-tiilsaaduste puuduse all.

Pöllumehed kurdavad, et nemad peavad ainult andma ja andma, aga hä davajalikku vastukaupa neile ei anta.

3. NORMIDE TÄITMINE

a) Teravilja normid

Raskusi on pöllumeestel nii toidu- kui ka söödaterivilja normide täitmisega. Nagu eelpool mainitud, on praegu veel peksmata talivilja 20 % ja suvilija 60 % peksmata. Ka on määratud normid väga suured, et nõutud toidu- ja söödaterivilja kontingen- te sõjaväe kui ka tsviilelanikkonna tarvidus- te katteks saada. Suurte teravilja ja kartuli- normide tõttu ei ole pöllupidajatel võimalik produtseerida ettenähtud ulatuses piima- ja lihasaadusi. Mitmel pool ei jõuta norme ka kõige parema tahtmisse juures täita.

b) Lihanormid

Lihanormide täitmine sünnitab suuri raskusi. Ollakse sunnitud tapma lihanormi katteks piimalehmi. Eelmisel talvel tapeti isegi tiineid lehami. Loomulik karjapraak ja karja juurdekasv ei ole nii suured, kui see tarvilik on lihanormide täitmiseks. Kuna suuremal hulgal sealha produtseerimine osutub võimatuks selletõttu, et puudub tar- vilikul määral sigade sööt, nimelt kartul ja teravili, sest mõlemaist ainetest on äraan- tavad normid küllaltki suured, siis enamu- ses normide täitmine jäab piimakarja vähendamise arvele, mis end või- ja piimatoodan- gu juures tugevalt tunda annab.

c) Võinormide täitmine

Eesti omariikluse ajal oli meil keskmiselt toodanguks lehma kohta ca 70 kg või- rasva aastas või 2000 kg 3,5 % rasvasisal- dusega piima. Siis aga pöllupidajad ei olnud kohustatud müüma söödaterivilja, vaid ost- sid isegi suurel määral importeeritud jõu- sööta. Praegu on teraviljade määratud norm kokku Eestile:

toiduterivilja – 60.000 tn ja

söödaterivilja – 66.000 tn

ning säälujuures ei veeta meile jõusööta sisse (varematal aastatel importeeriti meil keskmiselt aastas 10.000 tn piimakarja jõu- sööta). Arvestades eeltoodud andmeid näe-

me, et võinormi täitmine pöllupidajatel täiesti raskeks või koguni võimatuks osu- tub söödabaasi puudumise tõttu, sest ka praegune võinöödlus lehma kohta on 70 kg aastas.

4. PÖLLUMAJANDUSSAADUSTE HINNAD

Ka ei saa mainimata jäätta, et pölluma- jandussaaduste hinnad on suhteliselt oda- vamatid kui tööstuskaupade või ka teiste nagu näiteks aedsaaduste hinnad. Eesti pöllumees on harjunud sellega, et rukki s. t. leiva hind peaks olema vähemalt niisugune, et see ka- tab tootmiskulud ja on aluseks teistele hin- dadele. Kui varemalt Eestis rahavaääringu ümberhindamisi teostati ja rahakurss muu- tutuv oli, siis tehti pöllumeeste poolt isegi igasuguseid tehinguid nagu talude ostu- müügi, pärimise ja teisi lepinguid rukki kg hinna või rukkihulga alusel. Ka oli pikade aegade jooksul välja kujunenud rukki hinna kindel suhe teiste ainete hindadega.

Praegune rukkihinna suhe vörrelduna teiste saadustega on aga drastiliselt muu- tunud, mille kohta võib tuua järgmised näi- ted:

1939. a. maksis rukki kg 17,5 senti

1939. a. maksis soola kg 5,0 senti.

Seega sai pöllumees ühe kg rukki eest osta 3,5 kg soola. Praegu aga maksab rukki kg 9,5 rpn⁴ ja soola kg 16 rpn. Seega peab pöllumees müüma peaageu 2 kg rukist, et saada osta 1 kg soola.

Teine näide:

1939. a. maksis peakapsas ka 4–5 senti kg. Nii sai ühe kg rukki eest osta 3,5–4 kg peakapsast.

Praegu aga maksab peakapsa kg 13 rpn. Seega tuleb müüa peaageu 1,4 kg rukist, et saada osta 1 kg peakapsast.

Niisuguseid näiteid on palju, mis tõen- davad, et pöllumajandussaaduste hinnad suhteliselt teiste ainete hindadega on palju odavamatid.

Seega ka pöllumajandussaaduste hinna- poliitika mõjud halvasti pöllumeeste mee- leolule.

Kokkuvõte

Eeltoodud küsimused on ainult tähtsamad neist paljudest väljatoodutest, millised praegusel ajal pöllumeestele muret sünnitavad. On täiesti kindel, et Eesti pöllumees oskab hinnata neid raskusi, mida esile kutsub sõjaolukord. Samuti hindab Eesti pöllumees kõrgelt Saksa sõjaväe teeneid, kes päästsid tema bolševismi hävingust. Kuid Eesti pöllumees soovib, et vastavad valitus võimud pöllumeeste praegusest raskest olukorras aru saaksid ja seda võimaluste piirides parandada püüaksid.

TÖÖSTUSE-KAUBANDUSE JA VARUSTUSE ALA PÄEVAMURESID

1. Kompetentsi küsimus

Teatavasti on tööstused allutatud täielikult Kindralkomissariaadile, kes neid valitseb ja juhib, määrab nende ülesanded ja produktsiooni ning jagab tooraineid ja materjale, mille tulemusena direktoriuum⁵ ei saa sel alal mingit iseseisvat tegevust arendada. Direktoriumi ülesanded ja kompetents on kindlaks määramata. Treuhandverwaltungi poolt antud tunnistusist ilmneb, et direktoriumi tööstusinspektorid võivad tööstusi külastada ainult kasutamata masinate üleskirjutamise, materjali vajaduste selgitamise ja masinate hindamise oststarbeks.

Selline olukord on loomulikult takistuseks tööstuse ja toodangu arendamisel, peagi, kus Eesti Omavalitsusel pole mingit kaasräädikimise võimalust tooraineisse ja toodanguisse puutuvais küsimusis.

2. Suuremat omaalgatust ja isetegevust

Üldises arengus on pidurdavaks teguriks asjaolu, et on võimaldatud liialt vähe omaalgatust ja isetegevust. Selle tulemuseks on apaatsus. Kuid suuremaks paheks on siinjuures veel see, et sellises olustikus leiab

igasugune vaenulik propaganda kergelt vastsuvõttu, kergelt uskumist ja isegi pooldamist. Seega võib sellise olukorra säilitamine osutuda kahekordset kahjustavaks, nii poliitiliselt kui ka majanduslikult.

Teiselt poolt – kui on võimaldatud omaalgatuslikku tegevust, siis on tulemused hoopis suuremad. Siinjuures võiks näiteks tuua kütteaktsooni, kalaaktsiooni, lõikusabi jne. Niipea, kui on võimaldatud teosta da vaba isetegevust, ei saa töötulemusi endiseiga üldse võrrelda. Illustratsioonina olgu tähendatud, et kuni kütteaktsooni alguseni oli suudetud raikevast täita ainult 9 %.

3. Üksikute monopolseltside tegevusest

Monopolseltside loomiseks Eestis pole olnud mingit erilist vajadust, sest sõjavajadusi kui ka tsiviilelanikkonna nõudeid oleks teisiti nii mitmelgi alal suudetud senisest hoopis paremini rahuldada.

Monopolseltsid sarnanevad praegu saartele meres või isoleeritud riikidele riigis. Pealegi nad on äratanud kohapealseis elanikes umbusaldust ja isegi vaenulikkust, mis loomulikult on tõukeks toodangu vähene misel mitmesugustel aladel.

Meie parimaid erialalisi asjatundjaid on monopolseltside poolt välja törjutud nende senisest tegevuspöllust ja nende asemel on paigutatud asjatundmatuid isikuid.

Edasi – Eesti majandustegelasil tekib ikka rohkem mulje, et majandusalal vaadatakse eestlastele kui teisejärgulisele jõule. Neile ei võimaldata näiteks teostada suurkaubandust.

Eestis on seni loodud terve rida saksa eraettevõtteid, kuna samal ajal ei anta lubasid firmade loomiseks või reprivatiseerimiseks eesti ärimeeste poolt. Seega kaob igasugune lootus ja usk, et sel alal avaneks veel kunagi võimalus töötamiseks.

⁴ Rpn (Reichspfennig) – penn, 1/100 marka.

⁵ Eesti Omavalitsuse Majandus- ja rahandusdirektoriuum.

a) Baltische Öl G.m.b.H., Ostland Öl G.m.b.H.⁶

Põlevkivi tootmine on äärmiselt veniv. Baltische Öl G.m.b.H. ei seisa kaugeltki oma ülesande kõrgusel. Täiesti isoleeritud tegevusega ja Eesti võimude igasuguse kaasabi väljalülitamisega ei ole Baltische Öl G.m.b.H. ära kasutanud olemasolevaid võimalusi. Selle tulemuseks on suur õlipuudus.

Rahvamajanduslikust seisukohast ta on osutanud äärmiselt madalat toodanguvõimet. Siinjuures ei tohi unustada, et kaevandused pole bolševike hävitustöö ja sõjategevuse läbi üldse saanud nimetamisväärselt kannatada.

b) Fosforiiditoöstus

Meie põllumajandus ei saa üldse fosforiiti kui hä davajalikku väetisainet.

Kuni bolševike võimuhaaramiseni 1940. a. suudeti suurem osa vabrikust valmis ehitada.⁷ Kuigi juba on möödunud üle aasta, mil vabrik võeti üle vastavate Saksa võimude poolt, pole vabriku lõpuniehitus kuigi palju edasi arenenud. Samuti pole seni alustatud toorfosforiidi tootmisega. Nii jäab saama tähtis tooraine sõjatoöstusele kui ka põllumajandusele.

c) Ostlands Energieversorgungs G.m.b.H.

Eesti elektrimajandus sai bolševike hävitustööst tugevasti kannatada. Kuid Eesti võimude agara tegevuse tagajärvel suudeti peatsest juba rahuldada kõige hä davajalikumaid tarividusi, jõujaamade võimsus tõusis

⁶ Baltische Öl GmbH – Eesti põlevkivikaevandusi ja -tööstusi ekspluateerinud Saksa majandusorganisatsioon.

⁷ A/S “Eesti Fosforiit” tehasele Maardus pandi nurgakivi 27. aprillil 1940.

⁸ ZHO (Zentralhandelsgesellschaft Ost) – Kaubanduse keskselts Ost, põllumajandussaaduste ja põllumajanduses tarvitatakavate kaupade vaheltkaubandusega tegelnud Saksa majandusorganisatsioon.

⁹ Ostland Faser G.m.b.H. – tekstiili- ja paberitööstust ekspluateerinud Saksa majandusorganisatsioon.

9.900 KW – 16.500 KW-le, ühtlasi telliti uued sisseseaded 24.000 KW jaoks. Siis ootamatult – võeti Eesti Elektrikeskus ära Eesti võimude alluvusest ja allutati Energieversorgungs G.m.b.H.-le in Riga. Selliseks sammuks polnud aga mingit põhjust, sest seni sai töötatud täiesti Kindralkomissariaadi juhtnööride järgi.

Ühtlasi tuleb toonitada, et elektrijaamad olid tunduvaks sissetuleku allikaks kohalikele omavalitsustele, kelledel nüüd on tekkinud rida tõsiseid raskusi.

d) Zentralhandelsgesellschaft Ost m.b.H.⁸

ZHO ei suuda üldse täita temale püstitatud nõudmist, vaid ennemini ta takistab ülesannete täitmist sel alal.

Ei arrestata kohalikke olukordi ega eesti firmade tellimiste iseloomu. Eesti firmadel ei lubata astuda otsesesse kontakti Saksa firmadega, vaid kõik peab toimuma ZHO kaudu. Ei peeta kinni ülesantud sihtkohast ja tellitud kaubahulgast. Arved esitatakse hilingemisega, sageli mitmekuise hilingemisega. Ühtlasi on kaubale algul määratud üks hind, hiljem aga teine. Kõik see tekitab äärmist segadust.

ZHO on täiesti asjata vahetalitaja, kelle komisjonitasud on pealegi äärmiselt kõrged. Nõutakse tasu isegi selliseilt operatsioonidel, millede läbiviimisest ta pole üldse osa võtnud.

e) Ostland Faser G.m.b.H.⁹

Täiesti iseilmeline ettevõte on Ostland Faser G.m.b.H., kes ei luba mingit vahelissegamist oma tegevusse. Kuna Ostland Faser saab oma korraldused otseselt Riiast, siis on kogu asjaajamine äärmiselt paindumatu.

Ostland Faseri tegevus on sageli lubamatu rahvamajanduse seisukohalt. Tehakse asjatuid ja mõttetuid korraldusi, lastakse ettevõtteid teadlikult kahjuga töötada, ettevõtete ülevõtmisel ei peeta kinni korrektusest jne.

Ostland Faser on täiesti ülearune vahelüli majanduselus, tekitades vaid lisakulusid. Ostland Faser kirjutab ainult arveid, kuna kaubad saadetakse otseselt vabrikuist.

Edasi on Ostland Faser liialt passiivne ja ühekülgne ning tekitab töötakistusi.

4. Küttemajandus

Küttepuudus tsiviilelanikkonnas on eriti suur. Linnaelanikkonnale antakse kütust niivõrd vähe, et sellest ei piisa isegi murdosa kõige hädapärasema vajaduse rahuldamiseks. Maaelanikkonnale aga ei anta üldse kütust, vaid see tuleb täies ulatuses ise soetada.

Eelist puudust tuntakse seejuures töö-kätest ja transportvahendeist. Töökäte puuduse üheks tähtsamaks põhjuseks on toitlustamise ja varustamise kitskus.

Üheks suureks raskuseks küttekriisi lahendamisel on asjaolu, et kontingentide jaotamisel ei ole eesti võimudel kaasrääkimise õigust ja selle tulemusena jaotatakse kontingente sageli ebaotstarbekalt.

Mis puutub põlevkivi, kivilöö ja kaksi saamisse, siis see allub Kindralkomissariaadile. Selles osas on lubadusi palju antud, kuid need on vähe vilja kandnud. Oleks tingimata vajalik anda senisest rohkem kivisütt tsiviilelanikkonnale, esmajoones keskküttega majade jaoks.

5. Tekstiilala

Tsiviilelanikkonna tekstiilkaupadega varustamine on äärmiselt väike. Antavad kontingendid ei suuda rahulda minimaalseimatki tarividust, isegi mitte vanade riite parandamist, rääkimata uute soetamisest.

Nii on näiteks imikuile seni suudetud riidevarustust pakkuda ainult 1/3-le, sedagi tsiviilelanikkonnale määratud punktide ärvõtmisega imikuile. Selle tulemusena on igale kasvavale lapsele ja täiskasvanule jäetud ainult ca 2 punkti isiku kohta. Siinjuures on nagu iroonia, kui võrrelda seda, et Saksamaal antakse igale inimesele 120 punkti.

See küsimus oleks lahendatav siis, kui meie lambavilla ja linatoodangud antaks tsiviilelanikkonna hädapärasemate vajaduste rahuldamiseks. Sel korral langeks iga isiku kohta ca 80 punkti.

Samal ajal takistab selle küsimuse edukat lahendamist asjaolu, et direktoriumi ei pühenda tekstiiltööstuse olukorda ega toodangu kavadesse.

6. Jalatsid ja nahakaubad

Praegu määratud kontingent võimaldab rahuldaada vaid kuni 35 % üldisest jalatsite vajadusest. Eriti suurt puudust tuntakse parandusmaterjalist, sest kontingent võimaldab katta kuni 25 % tarividusest. Tallaparandusmaterjali järgi on eriti suur nõudmine, sest meie toornahkadest toodetud tallanaha vastupidavus on väga väike. Kontingenti tuleb tingimata suurendada ja leida võimalusi suuremas ulatuses kummi- ja kunsttalla tootmiseks või sisiveoeks.

See tarvidus suureneb eriti nüüd sügisel ja talve tulekuga, mil õpilased ja töötajad on siirdunud tagasi linna.

Hobuserakmetega varustamise alal on määratud kontingendist võimalik katta kuni 30 % vajadusest. Selle järgi on eriline vajadus, kui silmas pidada eelolevaid talviseid vedusid.

Naha alal valitseva puuduse kõrvaldamiseks tuleks meil kõik toodetavad toornahad kasutada kodumaal. Samuti tuleks põllupidajail lubada parkida talundeis olevaid nahku, peamiselt pastla- ja rakmenahaks.

7. Muud varustusküsimused

Majatarvete alal on puudus eriti suureks paisunud. Selle põhjuseiks on 1) sõja ja bolševike hävitustöö, 2) ühisköökide asutamine asutustele ametnikele ja 3) toidunappuse tõttu püütakse toidusedelit rikastada marjadega ja mitmesuguste konservidega, mis tekitab endisest suuremat vajadust vastavate nõude järgi.

Lorupi klaasivabriku toodangust tuleks tingimata senisest suurem osa määrrata Eesti tsiviilelanikkonna rahuldamiseks. Näiteks

juulis 1942. a. oli vabriku toodang 275,1 tonni, millest Eestile lubati ainult 11,8 tonni. Augustikuus oli umbes sama toodangu juures Eestile lubatud osa ainult 4,1 tonni.

Selliste kontingentide määramisel on nähtavasti unustatud tõsiasi, et Eesti on Ida-alal rahvastest kõige enam sõja läbi kannatanud¹⁰ ja siin tuntakse suurt puudust iga-sugu majapidamistarvetest, nagu pangedest ja pesukaussidest, mida pole üldse saadud, keedupotidest, pudelitest ja purkidest.

Kuna elanikkonnale määratud normitoiduga on võimatu elatuda, kusjuures seda piskukestki väga sageli kätte ei saa, siis tuleks ilmtingimata leida abinõusid, et inimestel oleks ise vähegi võimalust oma toiduse-delit täiendada. Täie kõhuga on tööl ka hoo-pis teised tulemused.

Ka **keemiakaupadest**, eriti seebist, on suur puudus. Elanikkonna, eriti aga haiglate varustamine seebiga, on võrdlemisi eba-korrapärane ja antav kogus selline, et ei piisa üldse vajaduste rahuldamiseks.

Elanikkonnale tuleks kindlasti vabaks anda teatud hulk seebikivi, et oleks võima-lik ise igal ühel seebipuudust vähegi lahen-dada, keetes ise seepi.¹¹

Mis puutub **metallkaupadesse ja sepa-söesse**, siis sel alal varustamine on hoopis vilets. Vajatakse hobusenaelu ja -rauda, ree-talla terast, stolle¹² ja eriti naelu.

Sellise materjali saamine ei tohiks osu-tuda raskeks, sest vanarauda on asjatult ja kasutult kõikjal vedelemas ja siin tuleks rohkem ettevõtjaid tegevusse rakendada metall-kaupade valmistamiseks. Oleneb ju neist kaupadest suuremal määral meie toodang ja kohustuste täitmine, sest näiteks kui pole naelu ega raudu, millega hobuseid rautada, siis loomulikult on võimatu täita veokohus-tusi ja teha pöllutööd. Eriti oluline on metallkaupade saamine pöllumehel, sest tema käest nõutakse kõige rohkem.

Sellise olukorra pideval jätkumisel kaob usaldus ja tahe iga-suguseks loovaks ja toot-vaks tööks. Siin ei saavutata tulemusi ka drastiliste abinõudega.¹³

Eesti Riigiarhiiv, fond R-66, nimistu 1, säilik 102, lehed 31–40.

¹⁰ St. Riigikomissariaadis Ostland, mille koosseisus olid Eesti, Läti, Leedu ja osaliselt Valgevene, oli 1941. aastal sõjategevus kestnud ajaliselt kõige pikemalt Eesti territooriumil, milletõttu ka sõjapurustused ja Nõukogude „pöletatud maa“ taktika hävi-tustöö olid suremad.

¹¹ Seebikivi (naatriumhüdroksiid) oli põhikeemia-tooteid, mida Eesti-sugustes väikerikides ei toode-tud.

¹² Stoll – hobuseraua tagahaak.

¹³ St. repressioonide rakendamisega kohustuslikke müüginorme mittetäitnud pöllupidajate suhtes.